

APRÓ KÖZLEMÉNYEK.

Tusa. Két ilyen nevű községünk volt, ill. van. Az egyik Abaújban, ma puszta *Gibárt* (= Gebhardt) mellett, (első említése 1288-ban, *Csánki*), a másik, (*Tussá*-nak írják), tót-magyar lakosú falu Zemplénben *Gálszécs* közelében. (Első említése 1278-ban, *Czinár*. A későbbi adatok *Csánki*-ban *Dussa* nevű patak Zemplén De-regnyön is van, *Nyr.* 38, 96. Ez is talán *Tussa*.)

A *Vár. Reg.*-ban egy ismeretlen falubeli *Tusa* említetik, 1222-ből, aki társaival együtt száz disznót lopott el. *Tusa* és *Tussa* család Zalában is volt (*Csánki*).

E személynévek alapján joggal tételezhetjük fel, hogy fentírt helyneveinkben is ez a szó van benne.

De mi a *tusa*? Nem hinnénk, hogy a *tus*, *tusa* (= csutka stb.) köznévből alakult sz.-név volna, bár nem éppen lehetetlen. Személynévi példák alapján az is föltehető, hogy az „a” végzet nem is tartozik szervesen a névhez (pld. *Barc*-ből *Barca*, *Kos*-ből *Kosa* stb.). Erre mintha két jelenkori és régiségi példát is tudnánk felhozni. A vasmegyei *Velemen* van egy *Tusmegye* nevű dűlő (*Nyr.* 34. 52.). A megye (= mezsgye) jelzője, tudjuk igen sűrűn személynév, a birtokos neve. A másik adat 1257-ből való, egy gerzencei (horvátországi) várjobbágy neve: *Tusk*. Ebben a *k*, föltevésünk szerint olyan kicsinyítő képző, mint amilyen pld. *Bask* helyneveinkben van. (*F. és E.* 1929: „Bas”; török *bas* = fei).¹⁾

¹⁾ *Tuska* nevű élő családot említenek Nógrádból (*Nyr.* 29, 192). *Baska* család is van, s így lehet hogy a nógrádi *Tuska* is ilyen kicsinyítő alak.

Kolozsban van *Tuzsony* község. (1325: Poss. *Tusun*, később *Tusund*, *Tusum*). Nagyon lehet, hogy *T.* sz.-név. A falu egyik birtokosa csakugyan a székely eredetű *Tuzsoni* család. (V. ö. pld. Abaújban: *Baski* család *Bask-on*, *Gibárti* család *Gibárt-on*). *Tuzson* ma is kiterjedt székely nemzetség. Azt hisszük benne is a *tus* szó van. (V. ö. pld.: *Solt*-ből, *Soltony*, *Sótony*).

Rásonyi Nagy László egyik szép cikkében (*M. Ny.* XXIII: 280, „*Taksony*”) bukkanunk rá egy *Tus + temür* = „Erős + vas” török személynévre, s ugyanott olvassuk, hogy a „vastag, szilárd, erős” jelentésű szavaknak nagy szerepük van a török névadásban. Mi több okból is azt hisszük, hogy ebből a *tus* = erős szóból vannak képezve említett személy- és helyneveink.

Mintha támogatnák ezt a következők is: Az abaújvári *Tusa* a töröknevű, alapító *Aba* nemzetség birtoka volt. Körülötte török személynévből alakult községek vannak, ú. m.: *Büd*, *Alpár*, *Arka* és *Baskó* (l. a fentebb idézett közleményt *F. és E.* 1929). Valamint aztán a töröknevű *Arkán* is szerepel 1222-ben egy *Bas* nevű ember (pristaldus), ugyanúgy *Tusán* is említenek 1289-ben egy *Kuch* (olv.: *Kucs*) nevű embert (homo regius, *Kovács: Index, Karácsonyi: „Magy. nemz.”* II. 324). *Kucs* elég gyakori sz.-név, s azt gondoljuk a török *kucs* ~ *kücs* = „erő” szó van benne (*Cod. cumanicus, Mahmud al Kasgari* szótára. *Ereu, Erő*, magyar sz.-neveink is vannak a régiségben, pld. *Vár. Reg., Karácsonyi: i. m. II. 109*).

A zempléni *Tusa* (és *Tusaujfalu*) lakossága ma csaknem tisztára tót, de többsége református. Tót, neve *Tussice*, vagyis a *Tuss*-ok faluja (v. ö. *Kosa* = *Kassa* = *Kosice*, a *Kos*-ok községe).

IV. László királyunknak fennmaradt egy 1276-ból származó oklevele, a Nyúl-szigeti apácák hagyatékügyéről, melyben ez van: „nunc super quadam vinea dicti *Teku* (quondam de *Aquis Calidis* sine herede decedentis) in *Tusmamal* existeni“ . . . etc. Ebből az derül ki, hogy a szóbanforgó szőlőhegy a *Tusmanmál*-on feküdt, alkalmasint Óbudán. A név szerintünk így tagolandó: *Tusman* + *mál*. A *mál* ma is élő dülönév itt. A *Tusman* pedig így: *Tus* + *man*. (V. ö. *Kara* + *man* stb.). Egy *Csutui* nevű szőlőhegy is volt Budán (1311: *Czinár*). *Csutul* sz.-név, mégpedig föltehetőleg besenyő név, legalább Fejér megyében volt egy ilyen nevet viselő besenyő család.

Báty Zsigmond

Irgocs patak. Így hívnak egy vizes lapost Jászberény mellett (*Pesty*: „Helynévkézirat“), illetőleg hívtak, mert ma már azt hisszük nincs meg. Ha egy pataknévnek jelzője nem könnyen kitalálható közszo, jázságikunsági analógiák alapján joggal kereshetünk abban személynevet, rendszeren, de persze nem mindig az illető *patak*, *rét*, *halom*, *laponys* stb. tulajdonosának nevét. Azt hisszük *Irgocs* is ilyen sz.-név.¹⁾

¹⁾ Hogy a ma élő közrendű családnevek ismerete, régi helynevek magyarázatához mennyire szükséges, arra több ízben rámutattunk. Ebből az alkalomból az *Ohai* nevét hozzuk fel, mely *Györfly István* i. t. barátom szives közlése szerint ma is meglévő családnév Monoron, tehát föltehetőleg az Alföld más helyein is. Példák alapján azt állítjuk, aligha más ez, mint Anonymus *Ohai* kun vitézének neve, aki Debrecen mellett kapott Árpádtól földet, s emléke *Ohai pusztá* nevében napjainkra fennmaradt (I. F. E. 1924, 12.).

Kun területről lévén szó, ahol olyan sok kun-török sz.-név (családnév) van most is, nyomban a török *erkecs*, *erkeczs* = „kecskebak, átvitt értelemben vezető, családfő stb.“ jutott eszembe, melyből sok helynév van török népterületeken. (Minden nagyobb térképen találunk ilyeneket.²⁾

Ennek a török szónak pedig egy *er*, *ir* = „férfi, férfi, hős“ szó az alapja, s mint *Gombocz* és *Melich* kimutatta, ebből vannak képezve *Örs*, *Örk*, *Ürkünd*, *Örkény*, *Orsova* (eredetileg *Örs*) stb. szinte páratlanul nagyszámú személyhelyneveink (*M. Nyelv XXII*). Ilyen *Irü* sz.-névre, mi is rámutattunk, s *Er* + *k* nevű emberrel is találkozunk a régiségben (*Kovács*: „Index“). De van, nem is messze *Irgocs*-tól egy *Erk* (régebben *Örk*) nevű községünk is Hevesben, éppen *Tarna-Örs* mellett. Egy *Erkecse* nevű rétet (pratum *Erkeche*, *Czinár*: „Index“) Komáromból említene. Bodrogközben van *Erkecse tó* (*Földr. Közl.* 1909, 305). Szabolcsban volt *Erkecse* falu (*Csánki*).

A *F. és E.* 1926, 233. lapján említettük, hogy *Kocs* és *Teke* helyneveink is, a török *kos* és *kecske* közsóból alkotott nevek. A török *kocsnak* ilyen továbbképzett alakja is van *kocskar*, *kocskor*. Ime 1564-ben említenek egy kun *Kocskor* (Kochkor) Miklóst Fábian-Sebestyénen (*Gyárfás*: „Jászkunok“ 4. 104). Az *Okl. Sz.*-ben („homok“ címszó alatt) 1333-ból a következő halastavakat találjuk: *Humukzug* (Homokszeg), *Lapu-*

²⁾ E névadás magyarázata az, hogy a juhtartó török, de persze más népek is, a nyájban néhány *kecskét* (ez is török jövevényt) és *bakot* is tartanak, mert a nyáj, vándorlás közben vakon követi ezeket az állatokat. Olvashatjuk, hogy a nyáj mozgása közben elől megy a juhász, aztán jönnek a bakok és kecskék, s ezeket követik a *csobánok* (török szó) felügyelete mellett a juhok. Érthető ilyenformán, hogy a vezérbak neve átvettett a vezető juhászra is. (A délorosz pusztákon ennek *átaman*, *hetman* a török neve).

hus (Lapohos, Lapus, *lapu*-ból), *Zatuna* (Zátony), *Fywzes* (Füzes) és *Kuchkur* (Kucskur, Kocskor). A *Zichy-Okl.-tár* aztán megmondja, hogy: ez a halas a szabolcsi Kék és Demecser között feküdt, amely tájékról egyéb törökös nevű halasokat is említettünk (*F. és E.* 1930, 79). Az ugyanonnan való mai *Kecskertókája* tó nevében is ezt a -sz.-nevet látjuk (l. *N. és Ny.* 1929, 174, tehát nem: *Kecske* + ere + tókája). *Kacs kara ér* van Bihar-Báránd szomszédjában.

A jászsági *Irgocs* sz.-névvel talán összevethető a kun *Jurguche* (*Jurgucs* ~ *Urgucs*) embernév (*Gyárfás*: „Jász kunok“).

Bátly Zsigmond

Gencs. (Válasz L. M.-nak). Vasban, Tolnában (puszta, Agárd mellett) Gömörben és Szatmárban van *Gencs Gencshát* (a *G.* itt alkalmasint egy ér neve) és *Kisgencs* dülönevet közölnék Csanádból (*Nyelvőr* 47. k. 94. l.).

A vasi *Gencs*-ek (ma *Magyargencs* és *Nagygencs* v. *Németgencs*) már a XIII. sz.-ban említettnek. (*Csánki*: „Történeti földrajz“ II. k. Akkor t. i. 1268, ill. 1288-ban mindkettőt így írták: *Gench*).¹⁾ Lakosságuk ma magyar, s föltehetőleg az volt az Árpádkorban is. Az utóbbi német neve *Gänsdorf*, *Genzendorf*. Ezt a régi oklevelek nem említik, s így nyilvánvaló, hogy a magyar névből lett, s jelentése a. m. *Gencstalu*, *Gencs-falva*.

A gömői *Gencs* a tót-magyar nyelvhatáron fekszik, lakossága ma tót többségű. Tót neve *Gencs*

¹⁾ A mai *Magyargencs* területén a középkorban több, személynévi jelzővel ellátott *Gencs*, kisebb nemesi birtok (prédiúm) volt: *Bodagencs*, *Kozmagencs*, azaz *Bodagencse*, *Kozmagencse* stb. Ez úgy értendő, hogy az eredetileg egy egységet képező *Gencs* nevű föld, később *osztály* útján több telepre szakadt.

(*Lipszky*: „Repertorium“ 1808 és *Petrov*: „Národ, mapa Uher z roku 1773“, Prága, 1924), a magyar *Helynévtár* szerint *Gencsani*. Ez is ugyanolyan képzés tehát, mint *Gensdorf*.

A *Várad* *Regestrom*-ban, 1217-ben egy *Gencse* nevű szatmári ember szerepel. Ezt egyéb ottani példák alapján (teszem azt *Bulsu* = *Bulcsu*) *Gencs(e)*-nek olvashatjuk.

A *Kovács* és *Czinár*-féle „Oklevél-szótár-mutatók“-ban *Kench* személynévvvel találkozunk. Ezeket nyugodtan egynek vehetjük a mi *Gencs*-cinkkel. E szerint *Gencs* személynév, embernév.

Ha tehát régi személynévvvel van dolgunk, analógiák alapján kereskedhetünk a magyarból való magyar-zatkísérletek után, a nálunk olyan gyakori török adatok között. *Zenker* török szótárában találjuk ezt a szót *gendzs* (*gencs*). Jelentése: „legényke, gyerek, állatkölyök“. *Mahmud al Kasgari* szótárában *Känč*: „fiatal, gyerek“.

Mivel pedig tudjuk, hogy úgy a magyar *legén* és *kölyök*, mint a török *cenk* és *bala* (= kutyakölyök) becéző névként használt közszókból, gyakoriak nálunk a személynévek, s ezekből aztán helynevek (pld. *Legénd*, *Kölked*, *Cenk*, *Bala* — *Balla*). Jó okkal föltehetjük, hogy a török *gencs*-ből is ilyen úton-módon lett magyar személynév, ill. helynév.²⁾

Bátly Zsigmond

²⁾ Erről jut eszünkbe a kecskeméti *Köncsög* puszta, mely régebben *Kencsegszállása* volt. Bizonyos, hogy *Kencsegs* itt sz. név. Ránk is maradt a Csertán kun nemzetségbe tartozó *Küncsegs* kun kapitány neve. *Mahmud al Kasgari* szótárban azt találjuk, hogy *Käncsäk* egy török törzsnek a neve. Minthogy a török törzsneveket személynévekkül is alkalmazták, nagyon lehet, hogy *Küncsegs* is ilyen eredetű sz. név. Hogy van e azonban köze a *Käncs-gencs*-hez, vagy pedig esetleg igéből képezett névszó, nem tudjuk.